

Żywoty historyczne

Tadeusz Łepkowski
Marian Małowist
Janusz Tazbir
Aleksander Gieysztor
w wywiadach z lat
1986–1989

Pytania zadają i odpowiedzi komentują
BRONISŁAW GEREMEK, JERZY JEDLICKI,
HENRYK SAMSONOWICZ, RYSZARD STEMPLOWSKI,
HENRYK SZLAJFER, MICHAŁ TYMOWSKI,
TADEUSZ WASILEWSKI

Wstępem i przypisami opatrzył
RYSZARD STEMPLOWSKI

WYDAWNICTWO
MAREK DEREWIECKI
KĘTY 2020

© 2020 by Ryszard Stemplowski

Wydanie polskie na podstawie wywiadów z lat 1986–1989 opublikowanych w „Estudios Latinoamericanos” pod redakcją prof. Ryszarda Stemplowskiego

Wydanie pierwsze

Opracowanie i redakcja naukowa: *Ryszard Stemplowski*

Korekta: *Teresa Dziemińska*

Projekt okładki: *Eugeniusz Stemplowski*

Skład i łamanie tekstu: *PA*

Druk i oprawa: Drukarnia Wielkopolska sp. z o.o.

ul. Dziewińska 41

60-178 Poznań

Publikacja dofinansowana przez dra Kazimierza Czechowicza.

ISBN 978-83-66315-33-4

WYDAWNICTWO MAREK DEREWIECKI

ul. Szkotnia 29a, 32-650 Kęty

tel./fax 33/8454149, 603931607

e-mail: wydawnictwo@derewiecki.pl

Księgarnia: www.derewiecki.pl

Dystrybucja: tel. 502637305

O niezapomnianych rozmowach historyków z historykami

Mają swe historie książki i mają swoje losy historycy.

Kiedy z rekomendacji profesora Tadeusza Łepkowskiego objąłem po nim redakcję naczelną „Estudios Latinoamericanos”, rocznika Instytutu Historii PAN i Wydawnictwa Ossolineum, wśród planowanych przeze mnie redakcyjnych innowacji znalazły się wywiady z wybitnymi historykami. Zaplanowałem ich dziesięć – zdążyłem osobiście o to prosić Tadeusza Łepkowskiego, Aleksandra Gieysztor, Janusza Tazbira, Mariana Małowist, Henryka Samsonowicza, Stefana Kieniewicza i Jerzego Topolskiego oraz listownie Emanuela Rostworowskiego i telefonicznie Gerarda Labudę. Zrealizowałem tylko cztery, gdyż po wyborach 1989 roku zająłem się na długie lata czymś innym. Moi następcy tego nie kontynuowali.

Dla wzbogacenia treści wywiadu, do każdej rozmowy zapraszałem co najmniej jeszcze jednego historyka spośród kolegów lub uczniów osoby udzielającej wywiadu. Wraz ze mną zadawali oni pytania i komentowali odpowiedzi. Byli to Bronisław Geremek, Jerzy Jedlicki, Henryk Samsonowicz, Henryk Szlajfer, Michał Tymowski, Tadeusz Wasilewski.

Teksty zamieszczonych tu rozmów są oryginalną, polskojęzyczną i tu po raz pierwszy w tym języku publikowaną wersją tych czterech rozmów przeprowadzonych (nagranych) w latach 1986–1989, których tłumaczenie na język hiszpański ukazało się w „Estudios Latinoamericanos”, nr 11 (1988), 12 (1989), 13 (1990) i 15 (1991), ostatnio przedrukowanych w książce pod moją redakcją *Vidas históricas. Conversaciones con Tadeusz Łepkowski, Marian Małowist, Janusz Tazbir i Aleksander Gieysztor*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2019; poszczególne teksty tłumaczyły:

E. Bortkiewicz (w książce) oraz w „Estudios Latinoamericanos” – K. Górna i M. Nalewajko. Wszyscy uczestnicy tego przedsięwzięcia redakcyjnego byli każdorazowo uprzedzani przez sekretarza Redakcji, Małgorzatę Nalewajko i przeze mnie, że być może uda się kiedyś opublikować wersję polskojęzyczną. Wydawnictwo Ossolineum nie sprzeciwiało się wydaniu wymienionej wyżej książki hispanojęzycznej, podobnie jak i niniejszej publikacji.

Muszę samokrytycznie odnotować fakt, że dopiero niniejsze wydanie jest wierne wersji z odręcznymi poprawkami osób udzielających wywiadu. Jeżeli tekst z poprawkami długo nie napływał, wersję przekazaną do ewentualnych poprawek i akceptacji uznawałem po jakimś czasie za zaakceptowaną. Rocznik musiał się ukazać w terminie. Komplet tekstów z poprawkami zgromadziliśmy dopiero w momencie opuszczania przeze mnie stanowiska redaktora naczelnego. Zostały one wtedy przekazane nieformalnie do Archiwum Akt Nowych i... zapomniane. W każdym razie, ja o tym nie pamiętałem i przy wydaniu hispanojęzycznym (książkowym) posługiwałem się tekstami z „Estudios Latinoamericanos”, tłumaczonymi – w trzech wypadkach na cztery – z pominięciem wspomnianych poprawek, po weryfikacji przez te same tłumaczki. Komplet oryginałów polskojęzycznych z odręcznymi poprawkami dopiero w marcu 2020 roku został mi przypomniany przez archiwistów – Edwarda Kołodzieja i Krzysztofa Smolanę – i dzięki ich pamięci i pomocy mogę je tu wykorzystać. *Habent sua fata libelli*.

Teksty zamieszczane są tu w takiej kolejności, w jakiej wywiady opublikowano w „Estudios Latinoamericanos”. W takiej też kolejności zamieszczane są poniżej krótkie biogramy osób wywiadu udzielających, a dalej – krótkie biogramy uczestników poszczególnych rozmów, w kolejności alfabetycznej. Biogramy obejmują pełne okresy życia, a w przypadku osób żyjących – oddają stan aktualny. Korzystałem przy tym głównie ze *Słownika historyków polskich* (red. M. Prosińska-Jackl, Wiedza Powszechna, Warszawa 1994), periodyków historycznych oraz informacji kolegów. Bibliografie ograniczyłem do książek. Ordery i odznaczenia pomijam, z wyjątkiem Orderu Orła Białego.

Tadeusz Łepkowski urodził się dnia 21 stycznia 1927 roku w Wilnie. Jego ojciec był zawodowym oficerem, który w 1937 roku został wicewojewodą w Poznaniu. W latach 1939–1946 przebywał z rodziną we Francji, gdzie

zdał maturę w Liceum Polskim im. C. K. Norwida w Villard de Lans. W 1946 roku rozpoczął studia historyczne na uniwersytecie w Grenoble, które kontynuował na Uniwersytecie Warszawskim (1946–1949). Pracował jako redaktor w wydawnictwach „Czytelnik” i „Wiedza Powszechna” (1949–1951). W latach 1951–1953 był aspirantem na UW, a od 1953 roku pracował w Instytucie Historii PAN. W 1955 roku został kandydatem nauk (wtedy naśladowano radziecki system stopni). Habilitował się w 1960 roku. Profesorem nadzwyczajnym (istniała wówczas dwustopniowa profesura) był od 1967, a zwyczajnym od 1978 roku. W latach 1967–1984 kierował w IH PAN badaniami dziejów Ameryki Łacińskiej, Afryki i Azji. Był sekretarzem Redakcji „Kwartalnika Historycznego” (1957–1961) i redaktorem naczelnym „Acta Poloniae Historica” (1972–1974) oraz „Estudios Latinoamericanos” (1972–1984). Przewodniczył Stowarzyszeniu Latinoamerykanistów Europejskich (1978–1981) i był wiceprezesem PTH (1981–1989). Należał do ZMP (1949–1955) i PZPR (1949–1951 i 1956–1968; był sekretarzem Komitetu PZPR w IH PAN, wystąpił z partii po interwencji państw Układu Warszawskiego w Czechosłowacji). W latach 1965–1969 sprawował mandat radnego Rady Narodowej m.st. Warszawy. Założył i redagował drugoobiegowe – „Myśl Niezależną” oraz „Warszawskie Zeszyty Historyczne”. Przewodniczył „Solidarności” w IH PAN (1981–1989). Zmarł 16 grudnia 1989 roku.

Marian Małowist urodził się 19 grudnia 1909 roku w Łodzi, w spolonizowanej rodzinie pochodzenia żydowskiego. Ojciec był lekarzem. W 1925 roku wstąpił do Związku Młodzieży Komunistycznej. Nigdy nie należał do partii politycznej, ale deklarował się jako marksista. Studiował na Uniwersytecie Warszawskim, uzyskując magisterium w 1930 i doktorat w 1934 roku (promotor: Marcei Handelsman). Podczas wojny był w getcie, lecz kiedy wywieziono żonę do Treblinki, uciekł. Ukrywał się na wsi i za aprobatą mieszkańców działał jako nauczyciel. Habilitował się na UW. Profesor od 1949 roku, uczył na Uniwersytecie Warszawskim. W 1958 roku założył czasopismo „Acta Poloniae Historica” i został jego redaktorem naczelnym (był nim do 1972 roku). W latach siedemdziesiątych współpracował z Towarzystwem Kursów Naukowych. Zastąpił w świecie jako jeden z najwybitniejszych historyków gospodarczych średniowiecza i feudalizmu. Miał wielu wybitnych uczniów. Wykładał na licznych uniwersytetach zagranicznych. Zmarł 30 sierpnia 1988 roku.

Janusz Tazbir urodził się dnia 5 sierpnia 1927 roku w Kałuszynie, w rodzinie nauczycielskiej. Studiował na Uniwersytecie Warszawskim (1946–1950). Należał tylko do Zrzeszenia Studentów Polskich. Był asystentem na UW (1950–1953). Od 1953 roku związany z Instytutem Historii PAN, gdzie się doktoryzował (1954) i habilitował (1960). Profesor nadzwyczajny (1966) i zwyczajny (1973). Członek-korespondent PAN (1983–). Zastępca dyrektora IH PAN (1968–1983), dyrektor (1983–1990). Wiceprezes PAN (1999–2003). Członek Polskiej Akademii Umiejętności. Był członkiem mieszanej Komisji UNESCO ds. programów i podręczników historii i geografii PRL–RFN oraz przewodniczącym takiej komisji polsko-austriackiej. Przewodniczył Radzie Naukowej *Polskiego Słownika Biograficznego* i Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej, był członkiem rady Muzeum POLIN, przewodniczącym Rady Redakcyjnej „Przeglądu Humanistycznego”, członkiem Rady Języka Polskiego PAN. Znamca historii kultury, myśli społecznej, doktryn religijnych itp., zwłaszcza w epoce Rzeczypospolitej szlacheckiej. Zmarł 3 maja 2016 roku.

Aleksander Gieysztor urodził się 17 lipca 1916 roku w Moskwie, gdzie jego ojciec był urzędnikiem w zarządzie kolei. Mediewista. Studiował historię na Uniwersytecie Warszawskim pod kierunkiem Marcelego Handelsmana (mgr 1937), prowadził badania archiwalne we Francji (1938), doktoryzował się na uniwersytecie tajnym (UW 1942, promotor: Stanisław Kętrzyński). Podczas okupacji niemieckiej działał w podziemnym Biurze Informacji i Propagandy Komendy Głównej Armii Krajowej. Po Powstaniu Warszawskim internowany w oflagu. Sekretarz generalny PTH (1948–1953). Habilitował się na UW (1949). Profesor (nadzw. 1949; zw. 1960). Po wojnie kierował państwowym projektem wielodyscyplinarnym: badaniami nad początkami państwa polskiego. Był dyrektorem Instytutu Historycznego UW (1955–1975) i prezesem PAN (1986–1992). Przez wiele lat przewodniczył Radzie Naukowej IH PAN. W latach 1979–1991 był dyrektorem Zamku Królewskiego. Członek Rady Konsultacyjnej przy Przewodniczącym Rady Państwa (1986–1989). Uczestnik obrad Okrągłego Stołu (1989). Kawaler Orderu Orła Białego. Zmarł 9 lutego 1999 roku w Warszawie.

W rozmowach uczestniczyli:

Bronisław Geremek (1932–2008), syn przedsiębiorcy żydowskiego, mając 11 lat uciekł z getta warszawskiego, uratowany wraz z matką przez polskiego kupca Stefana Geremka. Polski historyk, autor monografii dotyczących średniowiecza europejskiego. Doktorat (1960, UW, promotor: Marian Małowist), habilitacja (1972, IH PAN), profesor nauk humanistycznych (1989), pracownik Instytutu Historii PAN. W 1968 roku wystąpił z Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w proteście przeciwko interwencji MO i ORMO na terenie Uniwersytetu Warszawskiego oraz interwencji zbrojnej państw Układu Warszawskiego w Czechosłowacji. Jeden z głównych doradców (1980–1989) przywódcy „Solidarności” Lecha Wałęsy, internowany w stanie wojennym, kierował z ramienia „Solidarności” rozmowami politycznymi przy Okrągłym Stole (1989). Poseł na Sejm (1989–2004), przewodniczący Obywatelskiego Klubu Parlamentarnego (posłowie i senatorowie kandydujący z rekomendacji „Solidarności”), przewodniczący sejmowej Komisji Spraw Zagranicznych, a następnie minister spraw zagranicznych (1997–2000), poseł do Parlamentu Europejskiego (2004–2008). Członek Academia Europaea.

Jerzy Jedlicki (1930–2018) ur. w spolonizowanej rodzinie żydowskiego pochodzenia, inteligentkiej, ochrzczony w obrządku ewangelicko-reformowanym (1935); rodzina nie poszła do getta i ukrywała się w czasie wojny jako Jedliccy. Socjolog, historyk. Doktorat (1961, UW, promotor: Witold Kula), habilitacja (1969, IH PAN). Profesor nauk humanistycznych (1989), pracownik Instytutu Historii PAN, autor książek o industrializacji ziem polskich oraz o historii inteligencji polskiej. W 1968 roku wystąpił z Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w proteście przeciwko interwencji milicyjnej na terenie Uniwersytetu Warszawskiego oraz interwencji zbrojnej państw Układu Warszawskiego w Czechosłowacji. Internowany w stanie wojennym.

Henryk Samsonowicz, ur. 1930 w rodzinie inteligentkiej. Historyk (mediewista). Doktorat (1954, UW, promotor: Marian Małowist), habilitacja (1960, UW). Profesor nauk humanistycznych, pracownik Uniwersytetu Warszawskiego, dziekan Wydziału Historii, dyrektor Instytutu Historycznego na tym Wydziale, autor ponad 800 publikacji o historii

średniowiecza, sekretarz generalny i prezes PTH (zob. wyżej), członek Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (1956–1982); usunięty w stanie wojennym ze stanowiska rektora tego uniwersytetu (1982 r.), minister edukacji (1989–1991), prezes PTH (1978–1982), doktor honoris causa licznych uniwersytetów polskich i zagranicznych, członek Polskiej Akademii Nauk i Academia Europaea. Kawaler Orderu Orła Białego (2010).

Ryszard Stemplowski, ur. 1939 w rodzinie ziemiańsko-inteligenckiej. Prawnik i historyk. Jako student należał do Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, z której został w 1968 roku usunięty, ponieważ jako wiceprzewodniczący Rady Naczelnej ZSP krytykował użycie przez MO i ORMO siły wobec studentów UW w dniu 8 marca 1968 roku (wyśmiewał też antysemicką propagandę). Usunięty również ze stanowiska w ZSP. Doktorat (1973, IH PAN, promotor: Tadeusz Łepkowski), habilitacja (1999, UW). Sekretarz generalny PTH (1976–1978). Pracował w Instytucie Historii PAN (1969–1989). Szef Kancelarii Sejmu (1990–1993), ambasador RP w Londynie (1994–1999), dyrektor-organizator nowego Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych (1999–2004). Profesor nauk humanistycznych. Wykładał w Uniwersytecie Jagiellońskim i Akademii Ignatianum (2005–2016). Członek Academia Europaea.

Michał Tymowski, ur. 1941 w rodzinie inteligenckiej. Historyk, profesor nauk humanistycznych, pracownik Uniwersytetu Warszawskiego, autor publikacji o historii zachodniej Afryki prekolonialnej, dyrektor Centre de Civilisation Polonaise Sorbonne (1989–1993). Wiceprezes Polskiego Towarzystwa Afrykanistycznego (1993–1996). Wicedyrektor Instytutu Polskiego (Ambasada RP w Paryżu, 1996–2000). Dyrektor Instytutu Historycznego na Wydziale Historii Uniwersytetu Warszawskiego (2002–2008). Członek-korespondent PAN i PAU.

Henryk Szlajfer, ur. 1947 w spolonizowanej rodzinie pochodzenia żydowskiego, inteligenckiej; ekonomista i socjolog, profesor nauk społecznych. W marcu 1968 roku relegowany z Uniwersytetu Warszawskiego i następnie skazany pod zarzutem udziału w „nielegalnej organizacji” odpowiedzialnej za organizowanie demonstracji studenckich. Pracownik Ministerstwa Spraw Zagranicznych (1991–2008): dyrektor Departamentu Strategii i Planowania Polityki oraz sekretarz Rady Głównej, następnie

dyrektor Departamentu Ameryki, stały przedstawiciel przy instytucjach międzynarodowych w Wiedniu, dyrektor Archiwum MSZ. Pracownik Instytutu Studiów Politycznych PAN (1990–2013) oraz Instytutu Ameryk i Europy UW (2006–2018).

Tadeusz Wasilewski (1933–2005), pochodzący z rodziny ziemiańsko-inteligenckiej historyk, profesor nauk humanistycznych, pracownik Uniwersytetu Warszawskiego, autor ponad 400 prac naukowych o historii Bałkanów (m.in. *Historii Bułgarii*), *Litwy i średniowiecznej Polski*. Kierownik Studium Doktoranckiego Wydziału Historycznego UW (1972–1983). Pracował też na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie i w Mazowieckiej Wyższej Szkole Humanistyczno-Pedagogicznej w Łowiczu. Ambasador RP w Sofii (1991–1995).

* * *

Najwcześniejszą wymienioną w tej książce datą jest wiek X, datą roczną – rok 1336, najstarszy spośród rozmówców urodził się w 1909 roku, najmłodszy zaś uczestnik jednej z tych rozmów – w 1947. Książka ukazuje się ponad trzydzieści lat po dokonaniu w 1989 roku zasadniczego kroku Polski w kierunku nowej niepodległości. Wszystkie przypominane tu rozmowy odbyły się przed wyborami 1989 roku i poniekąd oddają też atmosferę schyłku socjalizmu państwowego w Polsce, a każdy z rozmówców ma za sobą doświadczenie lat dłuższych życia w dawnych ustrojach. Uwagę skupiam na tych czterech postaciach głównych, jednakże na końcu niniejszego wstępu pokazuję też publikacje powstałe w środowisku Tadeusza Łepkowskiego. Tam bowiem narodziła się idea takich rozmów i było ono w Polsce tamtych czasów jedyną zorganizowaną grupą historyków pracujących w dziedzinie historii powszechnej, która tych czterech z tym środowiskiem łączyła, choć nie cały czas i nie każdego w takim samym stopniu.

Powtarzam: Zaczynamy książkę od tekstu rozmowy z Tadeuszem Łepkowskim (20 stycznia 1987 roku), czołowym autorytetem

i organizatorem pracy historyków latynoamerykanistów¹. Tak się jednak terminy zmieniały i ostatecznie ułożyły, że pierwszym rozmówcą był Marian Małowist (21 listopada 1986 roku), z którym rozmowa została opublikowana jako druga².

Przed rozmową pisałem do każdego historyka proszonego o udzielenie wywiadu list z objaśnieniem redaktorskiego celu rozmowy, załączając wykaz zagadnień, które mogą się w rozmowie pojawić. Listę taką układałem w porozumieniu z innymi uczestnikami rozmów. Pytań tych nigdy nie wyczerpaliśmy, ale problematyka nimi objęta jednak w rozmowach zawsze zaistniała³. Dla przykładu, pokazuję kartkę otrzymaną od Bronisława Geremka w listopadzie 1986 r. przed rozmową z Małowistem.

¹ Twórczość Tadeusza Łepkowskiego upamiętniają jego koledzy, uczniowie, współpracownicy – publikacjami w poświęconej mu księdze: M. Kula, koordynator zespołu autorskiego, *Narody. Jak powstawały i jak wybijały się na niepodległość?*, PWN, Warszawa 1989. Nie brakuje innych publikacji z tego rodzaju rozmowami, autorów spoza IH PAN, ale tych książek nie znalazłem w okresie prowadzenia wywiadów dla „Estudios Latinoamericanos”; R. Jarocki, *Widzieć jasno bez zachwytołów*, Czytelnik, Warszawa 1982, o życiu i twórczości siedmiu uczonych, w tym czterech historyków: Aleksandra Gieysztor, Mariana Małowista, Stefana Kieniewicza i Bogusława Leśniordorskiego. – Zob. także: *Rok 1989 – Bronisław Geremek opowiada, Jacek Żakowski pyta*, Plejada, Warszawa 1990. R. Jarocki, *Opowieść o Aleksandrze Gieysztorze*, Fundacja Bankowa im. Leopolda Kronenberga, Warszawa 2001. T. Siewierski, *Marian Małowist i krąg jego uczniów*, Oficyna Wydawnicza Aspra, Warszawa 2017. M. Janowski, *Jerzy Jedlicki (4 VI 1930 – 31 I 2018)*, „Kwartalnik Historyczny”, 2019, nr 4, s. 851–867.

² Rozmowa z prof. Małowistem była krótsza od pozostałych, ponieważ zacząłem do jej tekstu aneks pt. *Marian Małowist on the Origins of a Periphery. Evolution of Economic Division of Europe (13th–16th C.)*, „Estudios Latinoamericanos”, nr 12 (1989), s. 39–55.

³ Kopia listu będzie publicznie dostępna, podobnie jak komplet dokumentacji tych rozmów, najpóźniej od kwietnia 2021 r. – www.stemplowski.pl.

Spis treści

O niezapomnianych rozmowach historyków z historykami	3
Historia i historycy według Tadeusza Łepkowskiego	27
Historia i historycy według Mariana Małowista	50
Historia i historycy według Janusza Tazbira	71
Historia i historycy według Aleksandra Gieysztorą	103
Indeks osób	134